

JAHON BOJXONA ISHIDA TERMINLARNING O'RGANILISHI

Berdiyeva Gulmira Xamro qizi

Termiz davlat universiteti

KLM-2024 magistranti

gulikhamro@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada bojxona ishida terminlarning jahon miqyosida o'rganilishi muallif nuqtayi nazaridan yondashilgan. Bojxona terminlarining davr va hudud masalalari, iqtisodiy barqaror mamlakatlarda bojxona to'lovlari va ularning nomlanishi, ushbu soha terminologiyasining ilmiy tadqiq yo'nalishlari va olib borilgan izlanishlar yoritilgan.

Abstract

In this article, the global study of terms in customs work is approached from the author's point of view. The period and territorial issues of customs terminology, customs payments and their naming in economically stable countries, areas of scientific research in the terminology of this field, and research conducted are covered.

Аннотация

В данной статье глобальное исследование терминов в таможенном деле рассматривается с авторской точки зрения. Освещены вопросы эпохи и территории таможенных терминов, таможенных сборов в экономически стабильных странах и их названий, направления научных исследований терминологии этой области и проводимых исследований.

Kalit so'zlar: soliq, bojxona, boj, maks, savdo, monopoliya, tovar, daromad, termin, terminologiya, kodlash, baza, avtomatik tarjima.

Ключевые слова: налог, таможня, пошлина, макс, торговля, монополия, товар, доход, термин, терминология, кодирование, база, автоматический перевод.

Keywords: tax, customs, duty, max, trade, monopoly, goods, income, term, terminology, coding, database, automatic translation.

Insoniyat rivojlanish bosqichida urug‘, qabila jamoalari yaralibdiki, tovar ayirboshlash va savdo jarayonlari amalga osha boshlagan. Bu jarayonlar natijasida shu sohada qo‘llaniladigan leksikalar vujudga kelgan.

Iqtisodiy soha terminlarning shakllanishida savdo-sotiqning yoyilishi va rivojlanishi katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu leksikonlarning iste‘molga kirib kelishida bir qator tadqiqotlar olib borilgan bo‘lib, iqtisodiy terminlar haqidagi dastlabki ma‘lumotlar musulmon dunyosida taniqli islom olimi Abu Yusuf Ya‘qub ibn Ibrohim al-Ansoriyning “Kitab al-Kharaj” (“Soliq kitobi”) bo‘lib, bunda xiroj, zakot, maks kabi soliq turlari haqida ma‘lumot beradi. Xususan, “maks” (مكس) – o‘lpon degan ma‘noni bildirib, “Bibliya”da topilgan, ammo bu atama “Qur‘on”da uchramaydi. Musulmon adabiyotida bojxona to‘lovlari, yo‘l haqi va shunga o‘xshash bojlarni belgilash uchun ishlatiladi. Musulmonlar bu soliq turidan nafratlanagan va bu davrga kelib ushbu soliq turini olmaslik hukm qilingan. Al-maks uchun asarning bir bobi bag‘ishlangan[1,24.]. Shuningdek, shotlandiyalik iqtisodchi Adam Smith o‘zining “The Wealth of Nations” (“Xalqlar boyligi”) asarida bojxona bojlari haqida gapirib o‘tib, ”Ular qadim zamonlardan beri ishlatiladigan odatiy to‘lovlarni bildiruvchi soliq sifatida ko‘riladi. Shuningdek chet el savdogarlari ingliz savdogarlaridan ko‘p soliqqa tortilishi natijasida monopoliya vujudga keldi” deb aytib o‘tiladi[2,682;683.]. Undan tashqari, fransuz iqtisodchisi Friedrich Listning “National system of Political Economy”(“Milliy siyosiy iqtisodiyot tizimi”) asarining ikkinchi (XXVIII, The system of Customs Duties and the popular economical school) va uchinchi (XXXVI, The commercial policy of the German Customs Union) kitobida bojxona uchun alohida boblar ajratiladi. Unda asosan, XIX asrda Fransiya tashqi savdosida bojxona to‘lovlari va uning xavfsizligi [3, 249.], Germaniya savdo tashkiloti va uning vazifasi, tovarlar sifati, turlari, iqtisodiyotga ta‘siri va xalqaro savdo masalalariga bag‘ishlangan. Ushbu savdo tashkiloti natijasida bojxona daromadlari ortishi haqida so‘z boradi [3, 344.].

Shuningdek, Qadimgi Misr tarixida bojxona va soliq masalalari, Rim imperiyasi bilan munosabatlari, taraqqiyoti va tanazzuliga bag‘ishlangan Toby Wilkinsonning “The rise and fall of Ancient Egypt” asarida yoritib o‘tadi. [4, 326;328.]. Barcha sohalar singari soliq va bojxona terminlari va qonun-qoidalari haqida qadimgi hind manbalarida ham alohida ahamiyat beriladi: “...sotuvchi olib kirgan tovarlarning sifatiga javob berishi, agar olib kirgan mahsulotlari savdogar yoki xaridorga zarar bersa, qo‘lda o‘g‘irlik bilan olingan yoki soxta tovar bilan kirsam ma‘lum turdagi jarima va undan ham qattiq jazolar bilan jazolanadi.” [5, 292.].

Ingliz xalqlari tarixida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan 1215-yil Angliya qiroli Jon tomonidan imzolangan “Buyuk Xartiya” (“Magna Carta”)da ham soliq va bojxona

terminlari bilan bog'liq bir qancha muhim ma'lumotlar keltiradi:

“...voyaga etmagan merosxo‘rning erining vasiysi merosxo‘rning yeridan

oladi. Faqat oqilona mahsulot, oqilona bojxona va oqilona xizmatlar, va busiz odamlar yoki tovarlarni yo‘q qilish yoki yo‘q qilish; va agar kimningdir erlariga vasiylik qilgan bo‘lsak, sherifga yoki uning masalalari uchun bizga mas‘ul bo‘lgan har qanday boshqa shaxsga bunday kichik va u qilgan...”[6,2]. Bundan tashqari, bojxona terminologiyasi tarixida rus tadqiqotchisi Ye.O. Fedorchenkoning “Становление и развитие терминологической лексики таможенного дела в русском языке” nomli nomzodlik dissertatsiyasida “Terminologiyani kodlashning bunday usuli lug‘atdagi kodifikatsiyadan ham qattiqroqdir, chunki demokratlashtirish tushunchasi me‘yor, huquq tili uchun ma‘lum bir ob‘ektga turli ilmiy yondashuvlar imkoniyatidir va qabul qilinishi mumkin emas” deb o‘tadi va bu ilmiy ishida bojxona huquqi terminologiyasi xususiyatiga ishora qiladi [7,117].

Ukrain tilida ushbu soha terminlari tadqiqi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, ukrain tilida bojxona terminologiyasi bo‘yicha Овсейчик С.В. “Формування української екологічної термінології” dissertatsiyasida, Осипенко, З.М. “Різновиди термінів і їх семантичні особливості” o‘quv darsligida va boshqa shu kabi adabiyotlarda ko‘rishimiz mumkin [8,116-118]. Ushbu tadqiqotlar ichida Vira Deynekaning “Customs Term As Unit Of Ukrainian Sectoral Terminology System” nomli maqolasi ahamiyatlidir.

Rus tilshunosligida bojxona terminologiyasi tadqiqoti bilan bog'liq ilmiy ishlar ancha salmoqlidir. Xususan, Yu.A.Filippinning “Bojxona terminologiyasining tarmoqlararo xususiyati (ingliz tili asosida)” (“Межотраслевой характер терминологии таможенной деятельности (на материале английского языка)”) nomli maqolasi, M.A.Maksimova va A.X.Abdulmanovalarning “Ingliz bojxona terminologiyasida sifatlarning tarkibi” (“Словосложение Имен Прилагательных В Англиязычной Таможенной Терминологии”) nomli maqolasida ko‘rish mumkin. Bundan tashqari, rus tilida bojxona terminlarining bazasi mavjud va u MDH davlatlari va Yevropa Davlat Ittifoqi tillariga to‘g‘ridan to‘g‘ri tarjima qiladi.

Turk tilida bojxona terminlari tadqiqi bilan bog'liq eng yirik ish sifatida turkiy tillar ichida yagona bo‘lgan “Uluslararası Gümrük Terimleri Sözlüğü” bazasi bo‘lib, u uch til (turk, fransuz, ingliz)da avtomatik tarjima qilish imkoniyatiga ega.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, bojxona ishida terminlarining o‘rganilishi va taraqqiyoti eramizdan avvalgi davrlardan bugungi kungacha bog'liq. Qadimgi Misr, Qadimgi Hind qo‘lyozmalaridan tortib bugungi kunda asosiy ehtiyojimizga aylangan korpuslarda ham bojxona terminologiyasi va unga doir termin va ilmiy tadqiqotlarni ko‘rish mumkin. Ushbu tadqiqotlar uchun asosiy jihat o‘tgan asrlargacha lug‘atini

tuzish, o'rganish bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda inson uchun qulay va har tomonlama mukammal dasturlar yaratishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu Yusuf. Kitab al-Kharaj. London. 1969/<http://www.docdroid.net>
2. Freidrich List. National system of Political Economy. London. 1885.
3. Adam Smith. Wealth of Nations. Metalibri. 2007
<http://www.metalibri.incubadora.fapesb.br>
4. Toby Wilkinson. The rise and fall of Ancient Egypt.
5. Kautilya. Arthashastra (Translated into English by R. Shamasastri). Bangalore: Government Press, 1915
6. Magna Carta. 2008 Lillian Goldman Law Library, Yale Law School/<http://www.ziyonet.com>
7. Федорченко Евгения Алексеевна. Становление и развитие терминологической лексики таможенного дела в русском языке. диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва 2004
8. Vira Deyneka. Customs Term As Unit Of Ukrainian Sectoral Terminology System. Section V. Functional Semantics of Lexical and Phraseological Units. УДК 81“276.6:339.543.